

Н. А. Пятрэнка
(Віцебск, УА «Віцебскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя П. М. Машэрава»)

**НАЦЫЯНАЛЬНЫ СКЛАД
ЖЫХАРОЎ ГОРАДА
ВІЦЕБСКА (1939–1989)**

Тэматыка вывучэння сацыяльнага жыцця пасляваеннага перыяду Савецкай Беларусі ўсё больш прыцягвае ўвагу даследчыкаў сваёй актуальнасцю. Гэта абумоўлена тым, што дадзены перыяд застаецца слабавывучаным і перад навукоўцамі адчыняецца вялікі даследніцкі патэнцыял. Важнай часткай даследаванняў з’яўляецца аналіз сацыяльна-дэмаграфічнага развіцця, у які ўваходзіць і характарыстыка нацыянальнага складу жыхароў.

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці трансфармацыйных працэсаў нацыянальнага складу жыхароў г. Віцебска ў 1939–1989 гг.

Аўтарам былі прааналізаваны дакументальныя матэрыялы Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і Расійскага дзяржаўнага архіва эканомікі. Даследаванне грунтуецца на прынцыпах аб’ектыўнасці і гістарызму, у аснову пакладзены гісторыка-параўнальны, гісторыка-сістэмны і гісторыка-праблемны метады.

Табліца 1 – “Нацыянальны склад жыхароў г. Віцебска 1939–1989 гг.” [1–10].

Нацыянальнасць	Колькасць жыхароў горада									
	1939 г.		1959 г.		1970 г.		1979 г.		1989 г.	
	тыс.	%	тыс.	%	тыс.	%	тыс.	%	тыс.	%
Усяго жыхароў	1673	100	148.3	100	2308	100	300.8	100	350	100
Беларусы	92.5	55.3	100.6	67.8	157	68	200.9	66.9	242.1	69.2
Украінцы	3.1	1.9	3.3	2.2	6	2.6	9.7	3.2	10	2.9
Рускія	28.8	17.2	31.9	21.5	54	23.4	71.8	23.9	82.1	23.5

Габрэі	37.1	22.2	10.4	7.1	10.3	4.5	9.3	3.1	8.1	2.3
Палякі	2.6	1.6	0.8	0.5	1.2	0.5	1.4	0.4	1.6	0,4
Іншыя нацыяна- льнасці	3.2	1.8	1.3	0.9	2.3	1	7.7	2.5	6.1	1.7

У канцы 1930-х гг. у г. Віцебску назіралася станоўчая тэндэнцыя павелічэння колькасці насельніцтва. Садзейнічала гэтаму актыўнае прамысловае развіццё, якое з'яўлялася асноўным дэмаўтваральным фактарам савецкага часу. Згодна дадзеным перапісу насельніцтва 1939 г. колькасць жыхароў г. Віцебска складала 167299 чалавек [1, арк. 8]. Гэта была даволі вялікая колькасць насельніцтва для таго часу, што рабіла даваенны г. Віцебск адным з буйнанаселеных гарадоў Савецкай Беларусі. На 1939 г. у этнічным складзе жыхароў горада назіралася перавага трох нацыянальнасцяў: 55,3 % (92,5 тыс.) беларусаў, 22,2 % (37,1 тыс.) габрэяў і 17,2 % (28,8 тыс.) рускіх. Акрамя гэтага пражывала 1,9% (3,1 тыс.) украінцаў, 1,6 % (2,6 тыс.) палякаў і 1,8 % (3,2 тыс.) складалі прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў [2, арк. 162].

За ваенны перыяд і першыя гады пасляваеннага часу назіралася адмоўная тэндэнцыя дэмаграфічнага развіцця г. Віцебска. На 1 студзеня 1945 г. насельніцтва горада складала толькі 33710 чалавек, што паказвае значныя страты на 133589 чалавек ад колькасці жыхароў 1939 г. [3, арк. 57]. Трэба падкрэсліць, што нават на 1950 г. колькасць жыхароў горада вырасце толькі да 80950 чалавек [4, арк. 2]. Праводзіць перапісы насельніцтва ў першы пасляваенны час было дастаткова складана, бо існавалі больш важкія аднаўленчыя мерапрыемствы. Менавіта таму, першы перапіс насельніцтва адбудзеца толькі ў 1959 г., згодна дадзеным якога ў г. Віцебску пражывалі 148300 чалавек [5, арк. 23]. За перыяд 1939–1959 гг. колькасць беларусаў у нацыянальным складзе насельніцтва горада вырасла на 12,5 % ад агульнай. Калі ў 1939 г. адсотак беларусаў складаў 55,3 % (92,5 тыс.), то ў 1959 г. дасягнуў 67,8 % (100,6 тыс.). Колькасць габрэяў за акрэслены перыяд значна паменшылася на 15 %, калі на 1939 г. прадстаўнікоў дадзенага этнасу ў агульным складзе жыхароў горада было 22,2 % (37,1 тыс.), то на 1959 г. толькі 7,1 % (10,4 тыс.), што тлумачылася масавымі знішчэннямі фашыстамі менавіта прадстаўнікоў гэтай нацыянальнасці. Нязначныя змены адбываліся ў адсоткавых паказчыках іншых нацыянальнасцяў: павялічваецца колькасць рускіх на 4,3 % з 17,2 % (28,8 тыс.) да 21,5 % (31,9 тыс.) і ўкраінцаў на 0,3

% з 1,9 % (3,1 тыс.) да 2,2 % (3,3 тыс.) і памяншэнне колькасці палякаў на 1,1 % з 1,6% (2,6 тыс.) да 0,5 % (0,8 тыс.). Крыху меней за 1 % (1,3 тыс.) складалі прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў [6, арк. 4]. Дадзеныя тэндэнцыі былі характэрны амаль усім беларускім гарадам: назіралася павелічэнне колькасці карэннага насельніцтва і зніжэнне колькасці прадстаўнікоў габрэйскага паходжання.

Наступны перапіс насельніцтва быў праведены ў 1970 г., згодна дадзеным якога ў г. Віцебску пражывала 230804 чалавек [7, арк. 60]. На гэты момант у горадзе быў павялічаны даваенны ўзровень колькасці жыхароў. У этнічным плане перавага заставалася ў беларусаў, якіх у горадзе ад агульнай колькасці насельніцтва налічвалася 68 % (157 тыс.). Другое месца займалі прадстаўнікі рускага этнасу, колькасць якіх павялічылася да 23,4 % (54 тыс.). На трэцім месцы былі прадстаўнікі габрэйскай нацыянальнасці, якіх налічвалася 4,5 % (10,3 тыс.). Невялікі колькасць прыбытак адносна мінулага перапісу назіраўся ў украінскага (на 2,7 тыс.) і польскага (на 0,4 тыс.) этнасаў. Аднак, нягледзячы на тое, што сярод жыхароў горада колькасць палякаў павялічылася, у адсотках паменшылася на 0,1 %. Колькасць украінцаў наадварот павялічылася на 0,4 %. Прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў складалі 1 % (2,3 тыс.) ад агульнай колькасці жыхароў горада [8, арк. 53]. Трэба вызначыць, што з сярэдзіны 1960-х гг. пачаўся масавы прыток у горад вясковых жыхароў з усёй вобласці, што дазволіла павялічыць колькасць прадстаўнікоў карэннай нацыянальнасці, а таксама прадстаўнікоў памежнага рускага этнасу.

Згодна перапісу 1979 г. у горадзе налічвалася 300786 жыхароў [9, арк. 1]. Нацыянальны склад у адсоткавых паказчыках змяніўся нязначна адносна папярэдняга перапісу. У 1979 г. у горадзе налічвалася 66,9 % беларусаў (200,9 тыс.), рускіх – 23,9 % (71,8 тыс.), палякаў – 0,4% (1,4 тыс.), украінцаў – 3,2 % (9,7 тыс.). Працягвалася тэндэнцыя памяншэння колькасці прадстаўнікоў габрэйскага этнасу адносна перапіса 1970 г., было 4,5 % (10,3 тыс.), а ў 1979 г. складала 3,1 % (9,3 тыс.). Колькасць жыхароў іншых нацыянальнасцяў складала 2,5 % (7,7 тыс.) [8, арк. 54]. Назіралася паступовае памяншэння колькасці жыхароў габрэйскай нацыянальнасці, што адбывалася па прычыне пачатку масавай эміграцыі з СССР. Цікавым момантам стала невялікае паніжэнне адсоткавых паказчыкаў беларусаў з 68 % ў 1970 г. да 66,9 % ў 1979 г., аднак у колькасцях паказчыкаў беларусаў стала больш амаль на 50 тысяч чалавек.

За наступнае дзесяцігоддзе колькасць насельніцтва г. Віцебска вырасла да 350004 жыхароў [10, арк. 4]. Згодна перапісу 1989 г. сярод жыхароў горада большасць складалі прадстаўнікі беларускай нацыянальнасці, якіх налічвалася 69,2 %. (242,1 тыс.).

Амаль чацвёртую частку жыхароў складалі рускія – 23,5 % (82,1 тыс.), украінцы – 2,9 % (10 тыс.), палякі – 0,4 % (1,6 тыс.) і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў 1,7 % (6,1 тыс.). Назіралася далейшая эміграцыя і колькаснае памяншэнне сярод жыхароў горада габрэйскага насельніцтва, прадстаўнікоў дадзенай нацыянальнасці засталася ў горадзе толькі 2,3 % (8,1 тыс.) [8, арк. 55]. Такім чынам, значных зменаў у нацыянальным складзе не адбывалася: як і раней перавага была ў беларускага і рускага этнасаў, а таксама працягнулася эміграцыя габрэяў у Ізраіль і ЗША.

Такім чынам, за перыяд 1939–1989 гг. у дэмаграфічна-нацыянальным складзе жыхароў г. Віцебска адбыліся значныя змены. Агульная колькасць жыхароў горада вырасла больш чым удвая: з 167299 да 350004 жыхароў. За гэты перыяд адсотак беларусаў у нацыянальным складзе насельніцтва горада павялічыўся ад 55,3 % (92,5 тыс.) да 69,2 % (242,1 тыс.), дзякуючы ўрбанізацыйным працэсам. Чацвёртую частку насельніцтва горада складалі прадстаўнікі рускага этнасу, што тлумачылася памежным з РСФСР палажэннем горада. Колькасць украінцаў і палякаў мела ўстойлівую пазіцыю нязначанага павелічэння. Самыя значныя змены адбыліся з колькасцю жыхароў габрэйскай нацыянальнасці. У адсоткавым вымярэнні на 1939 г. прадстаўнікі гэтай нацыянальнасці складалі 22,2 % ад агульнай колькасці жыхароў, а ў 1989 г. іх колькасць паменшылася да 2,3 %. Гэта было выклікана масавымі фашысцкімі знішчэннямі ў перыяд вайны, а таксама эміграцыйнымі працэсамі пасляваеннага часу.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

- 1 Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ). – Ф. 2207. Воп. 2. Спр. 1.
- 2 Расійскі дзяржаўны архіў эканомікі. – Ф. 1562. Воп. 336. Спр. 256.
- 3 ДАВВ. – Ф. 1974. Воп. 2. Спр. 1580.
- 4 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 2. Спр. 5.
- 5 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 2. Спр. 31.
- 6 Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 30. Воп. 5.
- 7 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 2. Спр. 153.
- 8 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 3. Спр. 51.
- 9 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 2. Спр. 373.
- 10 ДАВВ. – Ф. 2895. Воп. 3. Спр. 38.